К19

4508-р

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Канюка Світлана Іванівна

УДК 159.922.6-55.26

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЖІНОК РІЗНОГО ВІКУ ЯК УМОВИ ЇХ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОГО МАТЕРИНСТВА

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2018

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Строяновська Олена Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
факультет філософської освіти і науки,
професор кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Чепелєва Наталія Василівна,
Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України,
заступник директора з наукової роботи;

кандидат психологічних наук, доцент
Горянська Анжела Михайлівна,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
доцент кафедри психології.

Захист відбудеться 28 лютого 2018 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 27 січня 2018 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах складної демографічної ситуації в країні, коли малодітність стає життєвою нормою, збільшується кількість розлучень та випадків грубого і жорстокого поводження з дитиною, зростає кількість абортів та осиротілих дітей при живих батьках, які не займаються їх вихованням, недостатньо впроваджуються в практику програми соціальної та психологічної допомоги неблагополучним сім'ям, особливої гостроти набуває проблема підготовки майбутньої матері до народження, виховання і розвитку дитини на більш ґрунтовній основі, з урахуванням досягнень сучасної науки.

Проблема психологічної готовності до материнства вивчається в психології в межах різних підходів: медико-психологічного (В. В. Абрамченко, В. М. Астахов, О. В. Баженова, Д. Н. Ісаєв, Т. Т. Сорокіна та інші); психоаналітичного та системного (В. І. Брутман, О. С. Васільєва, Н. В. Самоукіна, В. К. Чайка та інші); культурно-історичного (Л. С. Виготський, Л. М. Гридковець, Н. П. Коваленко, І. С. Кон, Г. С. Костюк, Т. В. Леус та інші); онтогенетичного (В. В. Васильєва, А. Я. Варга, Д. В. Віннікот, В. І. Орлов, М. С. Радіонова, Г. Г. Філіпова та інші); особистісного (Н. В. Даниленко, Ж. В. Зав'ялова, О. Ю. Іщук, Ю. М. Мальована, О. В. Тіунова та інші) та психолого-педагогічного (М. І. Лісіна, С.Д.Максименко, С. Ю. Мещерякова). Відповідно до певного підходу психологічну готовність жінки до материнства розглядають як: самореалізацію особистісно зрілої жінки (А. Маслоу, Г. Олпорт); спрямованість особистості жінки, що у період вагітності сприяє процесу поетапного формування низки психологічних новоутворень вагітної та супроводжується фізіологічним перебігом вагітності (Н. В. Даниленко); специфічне особистісне утворення, провідною складовою якого є суб'єкт-об'єктна орієнтація стосовно ще ненародженої дитини (С. Ю. Мещерякова, Г. Г. Філіппова); складне, інтегральне, динамічне психологічне утворення, що характеризується процесом внутрішньої особистісної трансформації, джерелом якого є потреба особистості у самоактуалізації та відчутті ідентичності (О. П. Проскурняк).

Ми розглядаємо психологічну готовність жінки до майбутнього материнства як сукупність базових біологічних інстинктів і особистісних новоутворень жінки, які формуються, змінюються впродовж всього життя під впливом соціокультурних і ціннісних факторів (моделі відносин в сім'ї жінки, її відносин з матір'ю, системи цінностей її оточення) і характеризуються стійкістю до подразників, пов'язаних із народженням дитини (зміни системи відносин, звичного регламенту життя, стану під час вагітності, пологів і післяпологового періоду) (О. П. Проскурняк).

На основі узагальнення психологічних досліджень (Н. В. Даниленко, О. Ю. Іщук , О. В. Тіунова, Г.Г.Філіпова) нами були виокремлені основні умови формування готовності жінки до материнства (операційні - володіння певним набором способів дій, знань, умінь та навичок, мотиваційні - система спонукальних якостей до певної діяльності, соціально-психологічні - рівень зрілості комунікативної сфери особистості, здатність підтримувати стосунки, долати конфлікти та психофізіологічні - готовність до дії відповідних систем організму. Слід зазначити, що толерантність як умова формування психологічної готовності

жінки до материнства вивчалася в психології, переважно, дотично (у працях О. В. Могилевської, Г. Г. Філіппової (як умова формування материнського ставлення жінки до дитини в пренатальний період), О. В. Баженової, Л. Л. Баз, Н. В. Даниленко, Л. В. Копил, С. Ю. Мещерякової (як особливість психологічної готовності до материнства), Т. І. Барановської, О. І. Ісеніної, О. В. Попцової (як базова материнська якість), О. І. Захарова, Н. П. Коваленко, Ю. В. Ковальової (як особливість особистості жінки, яка сприяє її адаптації до ситуації вагітності), тоді як саме *толерантність є* необхідною моральною якістю особистості для материнства, яка характеризує терпиме ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичок у поведінці інших людей та виражається в прагненні досягти взаємного розуміння і узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування заходів тиску методами роз'яснення та переконання. Близькими за змістом до толерантності є такі феномени, як емпатія до дитини, її прийняття та безумовна любов, які були проаналізовані дотично в працях О. В. Баженової, Л. Л. Баз, Н. В. Даниленко, О. І. Захарова, О. І. Ісеніної, С. Ю. Мещерякової, Г. Г. Філіппової та інших. Варто зазначити, що толерантність як багатокомпонентна та динамічна особистісна риса матері, незважаючи на свою важливість, майже не досліджувалася в психологічній науці, тоді як її вивчення сприятиме пошуку ефективних шляхів оптимізації материнства в цілому. Отже, враховуючи соціальну значущість проблеми та відсутність відповідних наукових розробок, нами було визначено тему дисертаційної роботи: ***«Формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства».***

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри психології факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів», затверджена на засіданні вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 25 грудня 2014 року) та узгоджена Міжвідомчою Радою НАПН в галузі психолого-педагогічних досліджень НАПН в Україні (витяг із рішення Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні № 1 від 27 січня 2015 року).

Мета дослідження полягала у теоретичному і емпіричному вивченні толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства та розробці і апробації системи її формування.

В основу нашого дослідження покладене **припущення** про те, що рівень розвитку психологічної готовності до майбутнього материнства у переважної більшості жінок різного віку є недостатнім, а її сформованість обумовлюється високим рівнем розвитку складових толерантності, оптимізація яких можлива шляхом цілеспрямованого психологічного впливу на процес їх становлення з врахуванням особистісних і вікових особливостей жінок.

Обрана мета обумовила постановку таких **завдань дослідження:**

1. Визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства.
2. Емпірично дослідити особливості розвитку складових толерантності жінок різного віку та їх психологічної готовності до майбутнього материнства.
3. Обгрунтувати критерії та визначити показники і рівні розвитку

толерантності жінок різного віку.

4. Виявити взаємозв'язок між толерантністю жінок різного віку та їх психологічною готовністю до майбутнього материнства, виокремити типи жінок за сформованістю толерантності та психологічної готовності до материнства.

5. Обгрунтувати, розробити та апробувати систему формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства.

Об'єкт дослідження – толерантність як умова психологічної готовності жінок до майбутнього материнства.

Предмет дослідження – формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались наступні **методи дослідження:** *а) теоретичні* – класифікація, систематизація, порівняння та узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень, теоретичне моделювання тощо; *б) емпіричні* – бесіда, тести, психологічний експеримент (констатувальний і формувальний); *в) статистичні методи*: критерій χ^2 Пірсона; коефіцієнт кореляції Спірмена; ранговий U-критерій Мана-Уїтні; ранговий аналог дисперсійного аналізу – Н-критерій Крускала-Уоліса; Т-критерій Уїлкоксона; кластерний аналіз методом k-середніх; обчислення реалізовано за допомогою спеціалізованої мови програмування для статистичних розрахунків «R» (версія 3.3).

На різних етапах дослідження було використано також діагностичні методики: методика "Ціннісні орієнтації" М. Рокича; методика «Шкала базових переконань» Р. Янова-Бульмана; адаптована анкета "Що таке толерантність?" А.М. Горянської; тест для визначення самоставленняя В.В. Століна, С.Р. Пантелєєва; методика «Емпатійні здібності» В.В. Бойка; методика «Комунікативна толерантність» В.В. Бойко; методика «Короткий індекс самоактуалізації» А. Джоунса, Р. Крендалла; методика дослідження вольової саморегуляції А.В.Зверькова, Є.В.Ейдмана; методика «Рольовий опитувальник дітородіння» М.М.Родштейн; методика дослідження репродуктивної настанови «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї» В.В. Бойко.

Організація та експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилася на базі мережі сімейних центрів «Азбука для батьків» (м. Київ). У дослідженні взяло участь 644 жінки віком від 16 до 46 років. Дослідження проводилося відповідно до поставлених завдань впродовж 2014–2016 рр. і включало три етапи: підготовчий, основний та заключний.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* обґрунтовано і досліджено структуру толерантності за її складовими: ціннісно-мотиваційною, когнітивною, емоційною, поведінковою; виділено критерій визначення (наявність сформованості структурних складових толерантності) різних рівнів розвитку толерантності (дуже низького, низького, середнього та високого), виявлено взаємозв'язок між показниками складових толерантності (термінальними та інструментальними цінностями, базовими настановами, емпатією, самоставленням, комунікативною толерантністю, самосвідомістю, вольовою саморегуляцією) і психологічною готовністю до материнства жінок різного віку, виокремлено та охарактеризовано типи жінок за сформованістю толерантності та психологічної готовності до материнства (ідеальна матір, конформна матір, проактивна матір, толерантна не-матір, відкрита матір, егоїстична матір, егоцентрична матір);

розроблено модель впливу толерантності жінок різного віку на їх психологічну готовність до майбутнього материнства; обґрунтовано, розроблено та апробовано систему формування толерантності жінок як передумови їх психологічної готовності до материнства;

- *поглиблено і уточнено* сутність понять «толерантність» та «психологічна готовність до материнства» як взаємопов'язаних особистісних утворень, які набули максимального смислового наповнення; системний підхід до вивчення психологічних чинників формування зазначених феноменів;

- *набули подальшого розвитку* знання про толерантність як особистісну рису, психологічну готовність до материнства жінок різного віку, шляхи та засоби оптимізації материнства.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що апробований автором комплекс психодіагностичних методик для виявлення рівня розвитку складових толерантності, а також розроблена система формування толерантності жінок як передумови їх психологічної готовності до материнства можуть бути використані в роботі психологічних і соціальних служб, навчальних закладах з метою формування та розвитку толерантності. Результати та висновки дослідження можуть бути використані для створення нових навчальних курсів «Психологія толерантності», «Толерантність як умова психологічної готовності до майбутнього материнства» у старших класах загальноосвітніх шкіл, школах материнства при жіночих консультаціях і у ВНЗ, а також доповнити зміст навчальних курсів «Педагогічна та вікова психологія», «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Психологія сім'ї», «Тренінг самопізнання» у ВНЗ при підготовці педагогів та психологів.

Особистий внесок автора у спільній із О.В. Строяновською програмі «Тренінг формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства» (навчально-методичний посібник «Особистісно-професійне зростання: психологічні тренінги) полягає у її теоретичному обґрунтуванні та розробці (80%).

Вірогідність та надійність результатів дослідження забезпечувалися комплексним використанням методів і методик, адекватних завданням дослідження, репрезентативністю вибірки досліджуваних, поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих даних, застосуванням методів математичної статистики.

Апробація та впровадження результатів. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження доповідались, обговорювались та отримали схвалення на 6 науково-практичних конференціях (1 – Міжнародній, 5 - всеукраїнських), звітних науково-практичних конференціях викладачів і аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова, засіданнях кафедри психології ФФОН НПУ імені М.П. Драгоманова (2015–2017 рр.).

Впровадження результатів дослідження здійснювалося у мережі сімейних центрів «Азбука для батьків» м. Київ (довідки № 0916/28 від 10.12.16 р.; № 0907/1-Г від 07.09.2017р.; № 0907/2-П від 07.09.2017р.; № 0907/3-Л від 07.09.2017р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 11 одноосібних публікаціях, серед яких 3 статті у наукових фахових виданнях України, 2 статті в зарубіжних періодичних фахових виданнях, 6 матеріалів науково-практичних конференцій та навчально-методичному посібнику (у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, списку публікацій здобувача, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, 28

додатків на 87 сторінках та списку використаних джерел, який налічує 309 найменувань (40 з них іноземною мовою). Основний зміст дисертації викладено на 199 сторінках комп'ютерного набору і містить 21 таблицю, 14 рисунків на 18 сторінках. Загальний обсяг дисертації 358 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У ***вступі*** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, сформульовано припущення, завдання дослідження, об'єкт, предмет, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів, наводяться дані про структуру роботи.

У ***першому розділі «Теоретичні підходи до проблеми формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства»*** вивчено зміст понять толерантність та психологічна готовність до материнства, їх структуру, теоретично обґрунтовано взаємозв'язок толерантності та психологічної готовності жінок до материнства та представлено аналіз основних теоретичних підходів до проблеми формування толерантності та психологічної готовності жінок до майбутнього материнства.

Дослідження психологічної готовності до материнства тісно пов'язане з вивченням таких аспектів розвитку особистості, як настанова (О. Г. Асмолов, Д. М. Узнадзе), як внутрішня позиція особистості та особистісний зміст, породжений співвідношенням мотивів і мети (О. М. Леонтьєв), як система саморегуляторних утворень, які визначають специфіку діяльності суб'єкта (Н. І.Пов'якель), як певна здібність особистості (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн), як внутрішня позиція особистості по відношенню до соціального оточення та до окремих предметів соціального оточення (Л. І. Божович). Психологічну готовність жінки до материнства необхідно вивчати через вивчення її структурних складових. На нашу думку, структура психологічної готовності жінок до майбутнього материнства є багаторівневим утворенням, яке складається з психофізіологічної, когнітивної, ціннісно-мотиваційної, емоційної, поведінкової, комунікативної, інформаційно-прикладної складових, які формуються впродовж життя. Отже, психологічна готовність жінок до материнства характеризується сукупністю прикладних знань і навичок, інформаційно-прикладною підготовленістю, поведінковою і емоційною саморегуляцією, мотиваційно-ціннісними прагненнями, когнітивною самосвідомістю та психофізіологічною зрілістю жінки.

Якщо поняття психологічної готовності до материнства і її структури має різнобічне висвітлення в наукових джерелах, то поняття толерантності є досить новим в психологічних наукових колах. Толерантність має широкий діапазон трактовок від вимушеного терпіння всупереч своїм інтересам (О. С. Іоніна, К. Р. Поппер) до глибоко свідомої позиції індивіда (А. М. Байбаков, Є. Г. Виноградова, Д. В. Зінов'єв О. А. Овсянникова, О. Б. Скрябіна, Г. У. Солдатова). Аналіз проблем толерантності міститься в роботах М. М. Бахтіна, М. Бубера, І. С. Кона, Ж. П. Сартра, Е. Фромма. На нашу думку, толерантність жінок як умови формування психологічної готовності до майбутнього материнства необхідно розглядати як утворення, яке формується людиною усвідомлено і ґрунтується на її особистісній активній життєвій позиції. Порівняння підходів до вивчення

структури толерантності (Н. К. Бахарєва, А.М. Горянська, Є. Ю. Клепцова, Ю. В. Кузнєцова, Е. Г. Левченко, В.А. Панін, М.А. Перепеліцина, О.А. Спіцина) вказує на те, що вона може бути представлена за глибинно-ієрархічним принципом (істинне формування всіх наступних складових толерантності можливе лише за умови сформованості попередніх) і утворюється ціннісно-мотиваційною (цінності та базові настанови), когнітивною (усвідомлення суті толерантності та її цінності для себе), емоційною (позитивне самоставлення та емпатійне ставлення до інших) та поведінковою (комунікативна толерантність, вольова саморегуляція, самоактуалізація) складовими, при чому, ціннісно-мотиваційна складова є базовою і системоутворюючою.

Теоретичний аналіз структури толерантності і психологічної готовності жінок до майбутнього материнства (Н. В. Даниленко, А.М. Горянська, О. Ю. Іщук, О. В. Тіунова) дозволяє припустити, що толерантність значущо впливає на формування психологічної готовності до материнства, а складові психологічної готовності до материнства є такими, що обумовлюються відповідними структурними складовими толерантності:

1) Ціннісно-мотиваційна складова психологічної готовності до материнства – усвідомлення цінності дитини, важливості ролі матері у формуванні особистості дитини, є такою, що обумовлюється ціннісно-мотиваційною складовою толерантності - сукупністю ціннісних орієнтацій особистості, системою її базових переконань та настанов.

2) Когнітивна складова психологічної готовності до материнства - усвідомлення себе як матері, цінності материнства, є похідною від когнітивної складової толерантності – сприйняття, усвідомлення, розуміння й прийняття особистістю складності, багатовимірності як життєвої реальності взагалі, так і варіативності її сприйняття, розуміння й оцінювання її різними людьми.

3) Емоційна складова психологічної готовності до материнства – здатність до розуміння почуттів дитини, співпереживання, співчуття, почуття впевненості в собі, здатність долати негативні емоції – обумовлюється емоційною складовою толерантності – комплексом стійких позитивних почуттів й емоцій щодо себе та інших, які знаходять свій вияв в прийнятті себе, інших людей, чужої думки, що характеризуються показниками самоставлення та показниками емпатії.

4) Поведінкова складова психологічної готовності до материнства – здатність до встановлення та підтримки доброзичливих стосунків, організації спілкування з дитиною, обумовлюється поведінковою складовою толерантності - сукупністю моделей поведінки, навичок саморегуляції, технік та інструментів комунікації особистості, які є результатом досвіду, втілення відповідних знань, звички реагувати певним чином на конкретні ситуації, що характеризуються показниками комунікативної толерантності, вольовою саморегуляцією та самоактуалізацією.

Отже, толерантність ми розглядаємо як глибинне утворення, яке впливає на всі сфери життя жінки та обумовлює психологічну готовність до материнства. Але, у свою чергу, структура психологічної готовності до материнства є більш широкою, оскільки, окрім, складових, що є похідними від складових толерантності, мотиваційно-ціннісної, когнітивної, емоційної та поведінкової, включає психофізіологічну (інстинкт) і інформаційно-пізнавальну складові, які є необхідними для її цілісного формування (Н. В. Даниленко, О. Ю. Іщук, О. В. Тіунова, Г.Г. Філіпова).

Толерантність особистості можливо сформувати через сукупність соціальних та психологічних чинників, що впливають на її вчасне виникнення та інтенсивний розвиток (О. О. Бодальов, В. В. Бойко, О. Ф. Бондаренко, В. С. Мухіна, Л. А. Петровська). Основними сензитивними періодами для формування як толерантності (А. Д. Вислова, Є. О. Ільїнська), так і психологічної готовності до материнства (Н.В. Даниленко, О.В. Тіунова, Г.Г. Філіпова) є дитинство (старший дошкільний вік), підлітковий і юнацький вік, тому саме в ці періоди спрямована активна педагогічна та психологічна робота є найбільш ефективною, але толерантність як умову психологічної готовності жінок до материнства і психологічну рису зрілої особистості можливо сформувати, за нашим припущенням, на будь-якому етапі розвитку жінок через цілеспрямований психокорекційний вплив з урахуванням їх вікових особливостей. Визначені теоретичні положення і було покладено в основу емпіричного дослідження толерантності як умови психологічної готовності до материнства.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства» представлено методичні засади вивчення психологічної готовності жінок різного віку до материнства та складових їх толерантності, наведено результати констатувального експерименту з вивчення особливостей розвитку складових толерантності у жінок різного віку та їх впливу на формування психологічної готовності до материнства, виокремлено та проаналізовано психологічні особливості типів жінок за сформованістю толерантності та психологічної готовності до материнства.

Завданнями констатувального експерименту було: емпірично дослідити особливості розвитку складових толерантності жінок різного віку та їх психологічної готовності до майбутнього материнства; обґрунтувати критерії та визначити показники і рівні розвитку толерантності жінок різного віку; виявити взаємозв'язок між толерантністю жінок різного віку та їх психологічною готовністю до майбутнього материнства, виокремити типи жінок за сформованістю толерантності та психологічної готовності до материнства.

Для дослідження особливостей розвитку толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства, ми виходили з того, що єдиної загальновизнаної методики не існує, тому нами були використані вже відомі методики, які діагностують розвиток окремих показників складових толерантності.

Проведений констатувальний експеримент дозволив нам зробити висновок, що в досліджуваній групі жінок (загальна кількість 322 жінки, зокрема, жінки до 18 років (37 осіб), що становило 11,49 % від загальної вибірки; жінки 19-25 років (147 осіб), що становило 45,65 %; жінки 26-35 років (100 осіб), що становило 30,75 %; жінки 36-46 років (39 осіб), що становило 14,33 %), а відповідно і в українському жіноцтві, ціннісно-мотиваційна складова, як основа толерантності, має швидше егоїстичний, спрямований на задоволення власних потреб набір цінностей. Когнітивна складова теж має специфічну характеристику, і, як наслідок, толерантність усвідомлюється більшістю жінок як вихованість, неконфліктність, терпимість, тобто як поведінковий прояв, а не як внутрішня глибинна настанова. Емоційна складова, зокрема, настанови, які сприяють емпатії, та інтуїтивний канал емпатії мають середній бал нижче середнього рівня, що вказує на те, що жінки вважають важливішим не глибинне емпатійне ставлення до іншого, а лише

зовнішній прояв цього ставлення. Результати вивчення поведінкової складової толерантності, підтверджують висновок, що зовнішні прояви толерантної поведінки та навички вольової саморегуляції є достатніми для прояву толерантної моделі поведінки.

Спираючись на теоретично доведений критерій визначення рівня толерантності, а саме рівень сформованості її структурних складових, нами були виокремлені такі рівні сформованості толерантності, як високий рівень – істинна толерантність, при якій сформовані всі її складові – ціннісно-мотиваційна, когнітивна, емоційна, поведінкова, середній рівень – квазітолерантність, при якій сформовані три її складові – когнітивна, емоційна, поведінкова, низький рівень – псевдотолерантність, при якій сформовані дві її складові – емоційна, поведінкова, дуже низький рівень – зовнішня толерантність, при якій сформована лише поведінкова складова. Всі рівні сформованості толерантності, окрім істинної толерантності, є завуальованими проявами інтолерантності того чи іншого ступеня.

За результатами аналізу даних констатувального експерименту були отримані лише дві групи жінок за рівнем сформованості толерантності: з низькою (61 жінка, що відповідно складає 18,97 % досліджуваних) та дуже низькою (261 жінка, що відповідно складає 81,03% досліджуваних) толерантністю (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рівні розвитку толерантності жінок різного віку (у %)

N=322

Рівні толерантності	До 18 років включно		19-25 років		26-35 років		36-46 років	
	А.к.	%	А.к.	%	А.к.	%	А.к.	%
Істинна толерантність	0	0	0	0	0	0	0	0
Квазітолерантність	0	0	0	0	0	0	0	0
Псевдотолерантність	28	46	27	45	0	0	6	9
Зовнішня толерантність	23	9	128	49	60	23	50	19

Таким чином, більшість досліджуваних жінок мають сформовану лише поведінкову складову толерантності (зовнішня толерантність) або поведінкову та емоційну складові толерантності (псевдотолерантність), відповідно, серед жінок до 18 років – 9 % та 46 %, серед жінок віком 19-25 років – 49 % та 45 %, серед жінок віком 26-35 років 23 та 0 %, серед жінок віком 36-46 років – 19 % та 9 %.

За результатами дослідження рівня розвитку психологічної готовності жінок до материнства, можна сказати, що цей феномен у досліджуваних жінок є досить сформованим, але недостатнім для повноцінного материнства (див. табл. 2). Якісні характеристики показників «генофілія – генофобія» (генофілія – надцінність материнства; генофобія – страх материнства) та «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» (репродуктивна активність - готовність жінки до приєднання до дитини ціною самообмеження і альтруїзму; репродуктивна

пасивність - неготовність до материнства, яка продиктована споживацькою позицією жінки, пріоритетами матеріального благополуччя, які грунтуються на стереотипі жіночої функції, що підкреслює внутрішню конфліктність суб'єктивної позиції жінки), свідчать, що оптимальним для сформованої психологічної готовності жінки до материнства є поєднання високого рівня за показником «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» і середнього – за показником «генофілія – генофобія», тобто, коли жінка має реалістичне усвідомлення цінності дитини і любові до неї, підкріплене активною материнською позицією і комплексом інформаційно-прикладних знань та навичок.

Таблиця 2

Розподіл досліджуваних за сформованістю психологічної готовності до материнства (у балах)

N=322

Показники психологічної готовності жінок до материнства	Середнє значення	Стандартне відхилення	Похибка середня (95%)
Генофобія – генофілія	1,09	0,29	0,03
Репродуктивна пасивність – репродуктивна активність	1,01	0,3	0,03

Отже, за даними констатувального експерименту, ми отримали обидва показники досить високого рівня, що свідчить про ідеалізацію жінками майбутнього материнства, яка в реальному житті може бути ускладненням, а іноді і перешкодою для повноцінного материнства через надмірні вимоги до себе і до дитини, бажання зробити все якнайкраще, бути ідеальною матір'ю і мати ідеальну дитину, що часто суперечить безумовному прийняттю жінкою дитини як такої та себе як матері і призводить до руйнування особистості дитини і жінки, хоча, при цьому з досить високим рівнем інформаційно-прикладної підготовки до материнських обов'язків.

Результати нашого констатувального експерименту довели, що між показниками складових толерантності та показниками психологічної готовності до материнства спостерігається значущий зв'язок – зі зміною рівня сформованості толерантності значущо змінюються показники рівня розвитку психологічної готовності жінок до материнства («генофілія – генофобія» ($p < 0,001$) та «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» ($p < 0,001$)), що доводить нашу гіпотезу про те, що психологічна готовність жінок до майбутнього материнства обумовлюється достатнім рівнем розвитку складових їх толерантності. Показник психологічної готовності до материнства «генофілія» (привабливість, надцінність дитини) значущо корелює з наступними показниками складових толерантності: цінностями любові ($r= 0,14$; $p<0,01$) і пізнання ($r= 0,16$; $p<0,01$), очікуванням позитивного ставлення інших ($r= 0,15$; $p<0,01$), що є показниками ціннісно-мотиваційної складової толерантності. Показник протилежних тенденцій психологічної готовності до материнства — «генофобія» (страх перед батьківством) корелює з такими показниками ціннісно-мотиваційної складової

толерантності, як цінності суспільного визнання (r=-0,16; p<0,01) і розваг (r=-0,26; p<0,001) та базовою настановою «впевненість у випадковості подій» (r=-0,16; p<0,01); показником «раціональний канал емпатії» (r=-0,21; p<0,001) емоційної складової толерантності. Показник психологічної готовності до материнства «репродуктивна активність» (мотивація до народження дитини) значущо корелює з наступними показниками складових толерантності: цінністю волі (r= 0,16; p<0,01), що є показником ціннісно-мотиваційної складової толерантності, та емоційним каналом емпатії (r= 0,18; p<0,001), що є показником емоційної складової толерантності. Показник психологічної готовності до материнства «репродуктивна пасивність» (бездіяльність, відсутність мотивації щодо народження дитини) корелює ціннісно-мотиваційною складовою толерантності у розрізі показника базових настанов «впевненість у випадковості подій» (r=-0,17; p<0,01), емоційною складовою толерантності за показниками: самоставлення (r=-0,17; p<0,01), самоповага (r=-0,17; p<0,01), самозацікавленість (r=-0,22; p<0,001), самовпевненість (r=-0,15; p<0,01), самоприйняття (r=-0,27; p<0,001), самозвинувачення (r=-0,17; p<0,01), неприйняття індивідуальності людей (r=-0,17; p<0,01), поведінковою складовою за показниками: самоактуалізація (r=-0,21; p<0,001) та вольова саморегуляція (r=-0,16; p<0,01).

Виявлення взаємозв'язку особливостей сформованості толерантності та психологічної готовності до материнства жінок різного віку дозволило нам виокремити типи жінок і встановити питому вагу кожної групи у загальній виборці: ідеальна матір (7,45 %) – жінки, які характеризуються усвідомленням всіх материнських функцій, пріоритетом таких жінок є прийняття дитини як такої, тобто безумовна любов до неї, забезпечення її душевного комфорту; конформна матір(18,63 %) – жінки, які налаштовані на материнство, ставляться до нього досить свідомо, готові до проявів толерантного ставлення до дитини, але ця позиція більше є проявом соціально бажаної моделі материнства, ніж глибинної усвідомленої позиції самої жінки; проактивна матір(24,53 %) – це активні матері, яких, в першу чергу, цікавить те, як забезпечити добробут дитини, аніж те, як забезпечити їй душевний комфорт; толерантна не-матір(5,29 %) – жінки, які комфортно почувають себе у світі, щирі, готові прийняти інших, але через власний попередній досвід чи певну систему цінностей не є психологічно налаштованими на материнство; відкрита матір(16,77 %) – жінки, які психологічно налаштовані на материнство, усвідомлюють цінність особистості іншого і дитини, зокрема, важливість її прийняття, відкриті до самовдосконалення на шляху підвищення власної толерантності; егоїстична матір(16,77 %) – жінки, які психологічно налаштовані на материнство як на соціально значущу і загальноприйняту роль жінки, але неприйняття іншого, інтолерантна позиція, відсутність емпатії, відсутність усвідомлення цінності іншого і дитини свідчать про споживацьку настанову щодо материнства; егоцентрична матір (10,25 %) – жінки, які характеризуються егоїстичною, агресивною позицією по відношенню до інших і материнство розглядають, здебільшого, з позиції власної користі, мотиви народження дитини їх спрямовані на отримання власної вигоди, задоволення своїх потреб (соціальної значущості), а цінність самої дитини і задоволення її потреб є другорядними. Більша частина досліджуваних жінок відноситься до типів «конформна матір» та «проактивна матір», незначна частина - до типу «ідеальна

матір». Типологізація жінок за рівнем сформованості толерантності та психологічної готовності до материнства має вікову специфіку. Для вікових груп до 18 років та 36-46 років характерними є типи «відкрита матір» та «проактивна матір», для жінок віком 19-25 років – типи «егоїстична матір», «конформна матір» та «проактивна матір», для жінок віком 26-35 років – тип «проактивна матір».

Ґрунтуючись на отриманих результатах, нами був зроблений висновок про те, що сформованість психологічної готовності жінок до майбутнього материнства обумовлюється високим рівнем розвитку складових їх толерантності, а рівень розвитку толерантності українських жінок є низьким або дуже низьким, що свідчить про актуальність розробки системи цілеспрямованого психологічного впливу на процес її становлення, що має свої відмінності в залежності від віку і особистісної зрілості жінки.

У третьому розділі дисертації «Формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства» представлено теоретичні засади побудови формувального експерименту, змістові та процесуальні основи розвитку та формування складових толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства, оптимізація яких можлива засобами цілеспрямованого психологічного впливу на процес їх становлення з врахуванням особистісних і вікових характеристик жінки.

Формувальний експеримент проводився впродовж 2014-2016 років на базі мережі сімейних центрів «Азбука для батьків» (м. Київ). У експерименті взяло участь 322 жінки віком від 16 до 46 років. Для експерименту були сформовані експериментальна група (161 жінка віком 16-46 років), де впродовж 9 місяців впроваджувалася авторська система, та контрольна група (161 жінка віком 16-46 років), еквівалентна за якісними характеристиками експеременталній, в якій жодних заходів не проводилося.

Вихідними загальнопсихологічними методологічними принципами побудови системи формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства були ідеї особистісно-орієнтованого (Б.Г.Ананьєв, В.Н. Мясищев, К.Роджерс, С.Л.Рубінштейн), поведінкового (Д.Вольп'є, А.Лазарус, Б.Скіннер), когнітивного (Л.С. Виготський, Д. Келлі, Ж.Піаже, А.Рилє), раціонально-емотивного (А.Елліс), тілесно-орієнтованого (А.Лоуен) напрямків психотерапії та нейрон-лінгвістичного програмування (Р.Бэндлер, Д.Гриндер, В.Сатір), які були використані нами у межах еклектичного підходу (Р. Кочюнас), теоретичні та практичні положення про активні методи навчання у психокорекції зарубіжних і вітчизняних науковців (М. Купер, М. Мольц, А.Метьюз, Л.А.Петровська).

На основі теоретичних положень та результатів констатувального експерименту нами була розроблена модель формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до материнства (див. рис. 1).

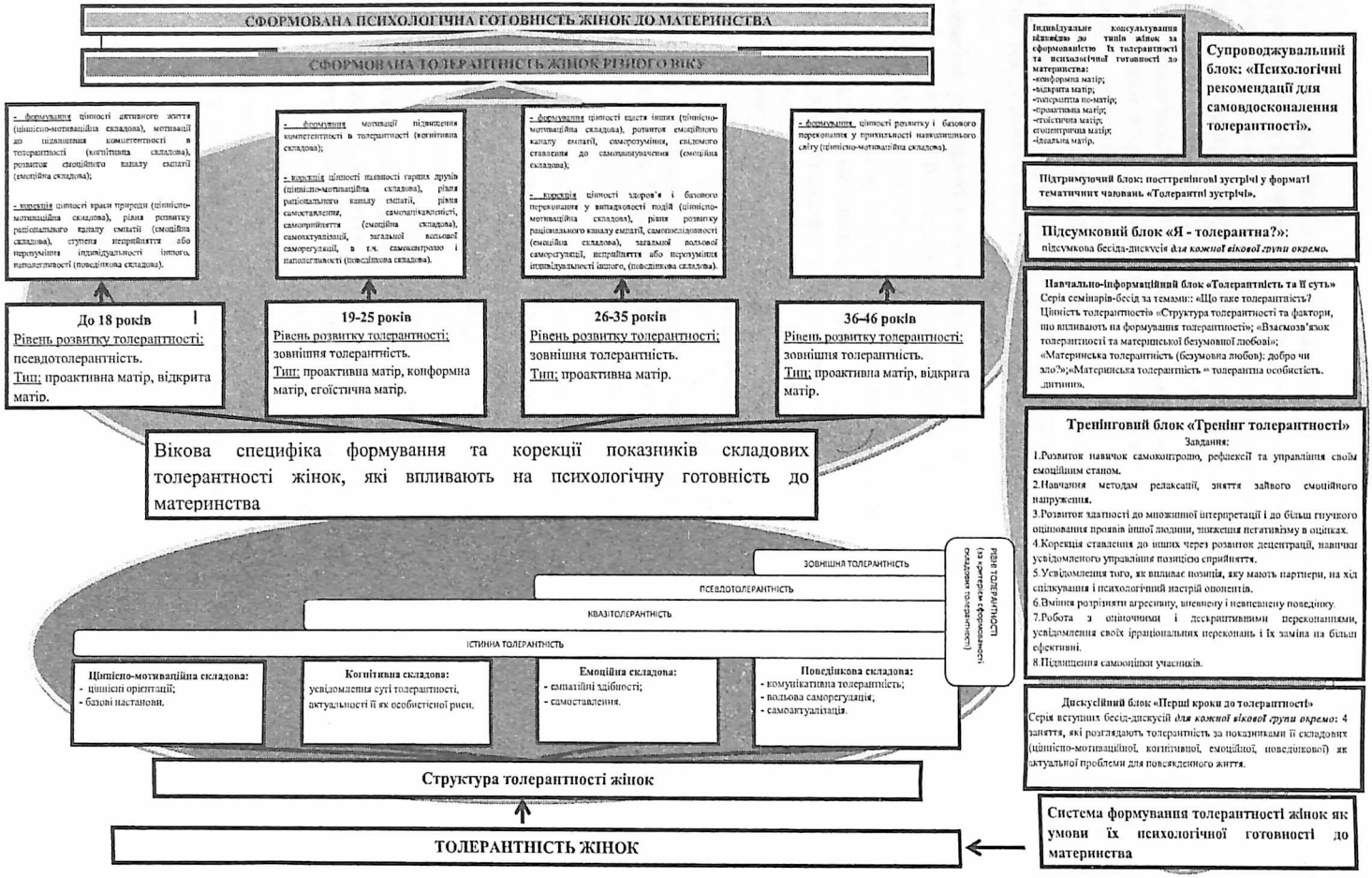

Рис. 1. Модель формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства

Авторська система психологічного впливу складалася з: дискусійного блоку «Перші кроки до толерантності», загальною тривалістю 8 годин (4 бесід-дискусії 1 раз на тиждень по 2 години); тренінгового блоку «Тренінг толерантності» загальною тривалістю 20 годин (5 тренінгових занять 1 раз на тиждень по 4 години); навчально-інформаційного блоку «Толерантність та її суть» загальною тривалістю 8 годин (4 зустрічі 1 раз на тиждень по 2 години); підсумкового блоку «Я толерантна?» - одна зустріч загальною тривалістю 4 години; підтримуючого блоку посттренінгових зустрічей у форматі тематичних чаювань «Толерантні зустрічі» загальною тривалістю 10 годин (5 зустрічей по 2,5 годин 1 раз на 1-1,5 місяця); супроводжувального блоку «Рекомендації для самовдосконалення толерантності» та індивідуального консультування, що проводилось відповідно до типів сформованості толерантності та психологічної готовності до материнства з метою охоплення і глибшого відпрацювання психологічної проблематики, яка призвела до низького рівня розвитку толерантності у жінок.

За результатами контрольного зрізу виявлено, що після впровадження системи формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до материнства структура вибірки жінок включала: 57 % жінок з високим рівнем, 38 % з середнім рівнем, 5 % жінок з низьким та дуже низьким рівнем толерантності, тоді як в контрольній групі зміни були незначущими. В результаті підвищення рівня розвитку толерантності спостерігалося зростання психологічної готовності досліджуваних жінок до материнства.

Зокрема, показник генофілії знизився майже на 1 бал (з 1,09 балу до експерименту - до 0,89 балів після), що свідчить про стабілізацію емоційного налаштування на дитину, а показник репродуктивної активності дещо зріс, що характеризує зростання свідомої проактивної батьківської позиції.

Аналіз порівняння корелюючих показників складових толерантності та психологічної готовності до материнства двох груп досліджуваних показав, що переважна більшість показників дослідження мала значущі зміни у експериментальній групі, натомість у контрольній групі більшість показників залишилась без змін (див. табл. 3).

Серед показників ціннісно-мотиваційної складової найбільш значущо зросла віра у прихильність навколишнього світу (показник базової настанови) з 4,16 до 4,59 балів, яка, на нашу думку, є базовою передумовою толерантності як прояву феномену безумовної любові. Мотивація підвищення компетентності в толерантності як показник когнітивної складової толерантності зріс з 3,83 до 4,74 балів. Такий результат є наслідком активної роботи над усвідомленням жінками суті толерантності, її актуальності для життя та шляхів її підвищення. Він є позитивним, оскільки саме через підвищення мотивації до компетентності в толерантності відбувається її подальший розвиток, породжується усвідомлення її важливості і роботи над її вдосконаленням впродовж власного життя.

Основними показниками емоційної складової толерантності, що значущо зросли за підсумками експерименту, є загальний рівень емпатії та самоставлення, відповідно з 49,16 до 63,8 балів та з 44,32 до 50,49 балів. Підвищення рівня самоставлення було одним з важливих завдань формувального експерименту, оскільки цей показник був критично низьким у більшості жінок і свідчив про низький рівень аутотолерантності.

Таблиця 3

Кількісні показники складових толерантності жінок контрольної та експериментальної груп до та після проведення формувального експерименту (у балах)

N=322

Складові толерантності	Показники складової	ЕГ до	КГ до	ЕГ після	КГ після	ЕГ — КГ після	
						U	P
Ціннісно-мотиваційна	Прихильність навколишнього світу (показник базової настанови)	4,16	3,94	4,59	3,83	79024	<0,001
Когнітивна	Мотивація підвищення компетентності в толерантності	3,83	3,84	4,74	3,82	86799	<0,001
Емоційна	Загальний рівень емпатії	49,16	48,65	63,8	48,92	90389	<0,001
	Самоставлення	44,32	39,94	50,49	39,8	84944	<0,001
Поведінкова	Загальна комунікативн-а інтолерантність	44,33	44,77	36,4	44,7	13763,5	<0,001
	Самоактуалізація	39,54	38,95	46,15	38,51	89608	<0,001
	Загальна вольова саморегуляція	52,49	52,49	94,32	52,38	103347,5	<0,001

Більшість жінок вважають самопожертву, відмову від власних інтересів, самозвинувачення цінною якістю і намагаються прагнути до неї, не звертаючи уваги на власні інтереси та потреби. Тому робота, яка була спрямована на зміну такого стереотипу, була важливою і сприяла позитивним змінам у показниках емоційної складової толерантності, зокрема, самоставленні. Значний ріст показників емпатії ми вважаємо, з одного боку, результатом ефективно побудованого та проведеного експерименту, а з іншого – відповідною реакцією, якої ми досягли при роботі над більш глибинними складовими толерантності: ціннісно-мотиваційною та когнітивною. Всі показники поведінкової складової значущо змінилися. Так, рівень комунікативної інтолерантності знизився з 44,33 до 36,4 балів; самоактуалізація зросла з 39,54 до 46,15 балів; загальна вольова саморегуляція зросла з 52, 49 до 94,32 балів. Рівень розвитку показників поведінкової складової підвищився найбільше. З одного боку, це є позитивним і свідчить про якісно розроблену систему формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства, а з іншого - поведінкова складова залежить від сформованості трьох попередніх більш глибоких складових толерантності (ціннісно-мотиваційної, когнітивної, емоційної) і тісно корелює з ними, тому такі значущі зміни у формуванні поведінкової складової пояснюється і ефективністю роботи з іншими складовими толерантності.

Отже, якісний аналіз змін показників складових толерантності в експериментальній групі до та після формувального експерименту підтверджує та поглиблює вищенаведені загальні висновки щодо ефективності авторської системи формування толерантності жінок як передумови їх психологічної готовності до материнства. Позитивні зміни відбулись у структурі вибірки за типами сформованості толерантності та психологічної готовності жінок до материнства.

Після впровадження авторської системи серед жінок експериментальної групи питома вага жінок типу «ідеальна матір» зросла з 7,9 % до 79,8 %, а частка жінок типів «конформна матір» та «проактивна матір», які були домінуючими і складали 22,7 % та 24,8 %, й також тип «егоїстична матір», який є негативно полярним, склали 0 %, що свідчить про її ефективність.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило наше припущення та дозволило сформулювати загальні висновки.

ВИСНОВКИ

В роботі представлене теоретичне узагальнення та емпіричне вивчення проблеми формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до материнства, яке полягало у дослідженні структурних складових толерантності, вивченні їх впливу як психологічних показників на формування у жінок різного віку психологічної готовності до материнства, виокремленні типів жінок за сформованістю цих двох показників, розробці та апробації системи формування толерантності як передумови психологічної готовності жінок до материнства.

1. Психологічна готовність жінок до материнства - це сукупність базових біологічних інстинктів і особистісних новоутворень жінки, які формуються, змінюються впродовж всього життя під впливом соціокультурних і ціннісних факторів і характеризуються стійкістю до зовнішніх подразників, пов'язаних із народженням дитини. Особливості розвитку психологічної готовності жінок до материнства обумовлюється операційними, мотиваційними, соціально-психологічними та психофізіологічними факторами. Толерантність як необхідна моральна якість особистості для материнства є недостатньо вивченою. Ми розглядаємо толерантність як здатність особистості адекватно сприймати й оцінювати ситуацію, вміння проявляти при цьому терпимість, такт, готовність враховувати мотиви, цілі та інтереси інших, прагнення до співробітництва та діалогу в поєднанні з відповідальністю за їх реалізацію. Цей феномен має глибинно-ієрархічну структуру та визначається поєднанням ціннісно-мотиваційної, когнітивної, емоційної та поведінкової складових, які охоплюють сукупність ціннісних орієнтацій та базових настанов особистості; сприйняття, усвідомлення, розуміння й прийняття особистістю багатовимірності як життєвої реальності взагалі, так і варіативності її сприйняття, розуміння й оцінювання її різними людьми; комплекс показників самоставлення та емпатії; показники комунікативної толерантності, вольову саморегуляцію та самоактуалізацію. Теоретичний аналіз структури толерантності і психологічної готовності до материнства свідчить про те, що толерантність може виступати важливою умовою формування психологічної готовності до материнства. Структура психологічної готовності жінок до майбутнього материнства є багаторівневим утворенням, а толерантність є більш глибинною психологічною характеристикою за ціннісно-мотиваційною, когнітивною, емоційною, поведінковою складовими, з яких випливають відповідні показники складових психологічної готовності до материнства. При цьому психологічна готовність до материнства є більш широким поняттям, оскільки, окрім показників, що є похідними від показників складових толерантності, включає психофізіологічну та інформаційно-

2. Толерантність жінок має чотири рівні розвитку: високий, середній, низький та дуже низький, які виокремлюються за критерієм сформованості структурних складових толерантності. Толерантність як психологічна риса особистості може вважатись сформованою, за умови достатнього розвитку її складових, оскільки це глибинне особистісне утворення, яке формується шляхом нашарування кожної наступної складової на попередню. При цьому, ціннісно-мотиваційна складова є ґрунтовною і системоутворюючою. Високий рівень толерантності (істинна толерантність) передбачає сформованість всіх чотирьох складових толерантності (ціннісно-мотиваційної, когнітивної, емоційної, поведінкової); середній (квазітолерантність) – сформованість когнітивної, емоційної та поведінкової складових; низький (псевдотолерантність) – сформованість емоційної і поведінкової складових; дуже низький (зовнішня толерантність) – сформованість лише поведінкової складової. Більшість досліджуваних жінок характеризуються низьким (псевдотолерантність) та дуже низьким (зовнішня толерантність) рівнями розвитку толерантності.

3. Рівень розвитку толерантності та психологічної готовності до материнства значущо залежить від віку жінки. Більшість показників складових толерантності (термінальні цінності, емоційний канал емпатії, загальне самоставлення, загальна вольова саморегуляція, наполегливість, самоконтроль) є найвищими у віці до 18 років, а у наступній віковій групі – 19-25 років – демонструють зниження та продовжують знижуватися у вікових групах жінок 26-35 та 36-46 років. Показники когнітивної складової: освіченість щодо знання людей, які розвивали ідеї толерантності, та літературних джерел, які демонструють зразки толерантності, показують зростання зі збільшенням віку жінки. Щодо показників психологічної готовності до материнства, то генофілія має максимальне значення у віці до 18 років, а після 18 років - значущо знижується. Репродуктивна активність, навпаки, поступово збільшується й стає максимальною в 26-35 років. Основним сензитивним періодом для формування толерантності та психологічної готовності жінок до материнства визначено вік 16-25 років.

4. За сформованістю толерантності та психологічної готовності до материнства виокремлюються такі типи жінок: ідеальна матір, конформна матір, проактивна матір, толерантна не-матір, відкрита матір, егоїстична матір, егоцентрична матір. Тільки представники типу «ідеальна матір» мають сформовану на високому рівні толерантність та психологічну готовність до материнства. Решта досліджуваних характеризуються низьким та середнім рівнями розвитку одного або відразу обох показників. Ця типологізація має вікову специфіку. Для вікових груп до 18 років та 36-46 років характерними є типи «відкрита» та «проактивна матір», для жінок віком 19-25 років – типи «егоїстична», «конформна» та «проактивна матір», для жінок віком 26-35 років – тип «проактивна матір».

5. Теоретичним обґрунтуванням формувального експерименту з розвитку та корекції толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства став еклектичний підхід (зокрема, методи особистісно-орієнтованої, поведінкової, когнітивної, раціонально-емотивної, тілесно-орієнтованої психотерапії та нейролінгвістичного програмування); результати психологічних досліджень про можливість розвитку особистісних утворень, які є показниками складових толерантності та впливають на формування психологічної готовності до

толерантності та впливають на формування психологічної готовності до материнства; положення зарубіжних і вітчизняних науковців про активні соціально-психологічні методи навчання в психокорекції.

6. Підвищення рівня розвитку толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства відбувається за допомогою реалізації системи формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до материнства шляхом корекції та розвитку психологічних показників складових їх толерантності засобами активного соціально-психологічного навчання та індивідуальної роботи. Результатом апробації системи формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства стало значне підвищення рівня розвитку толерантності, а також зростання рівня розвитку психологічної готовності досліджуваних жінок до материнства. Позитивні зміни відбулись у структурі вибірки за типами сформованості толерантності та психологічної готовності жінок до материнства (зокрема, кількість жінок типу «ідеальна матір» значно зросла).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування толерантності як умови психологічної готовності жінок різного віку до материнства. Подальшого вивчення потребують дослідження впливу інших демографічних факторів (соціальний статус, кількість дітей) на рівень розвитку толерантності жінок та їх психологічної готовності до материнства, впливу типу жінок за сформованістю їх толерантності та психологічної готовності до материнства на розвиток особистості дитини, взаємозв'язку між толерантністю жінок та її самореалізацією у житті.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора:

Статті у вітчизняних фахових виданнях

1. Канюка С.І. Формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього / С. І. Канюка // Науковий часопис. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. 3 (48). – С. 68-76.

2. Канюка С. І. Особливості типів жінок за сформованістю їх толерантності та психологічної готовності до материнства / С. І. Канюка // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Вид-во «Фенікс», 2017. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 30. – С. 60-73.

3. Канюка С. І. Система формування толерантності жінок як передумови їх психологічної готовності до материнства / С. І. Канюка // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький : Вид-во «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2017. – Збірник наукових праць. Психологія – Вип. 38. – С. 57–68.

Статті у науковометричних фахових періодичних виданнях

4. Канюка С.І. Вплив толерантності жінок на формування їх психологічної готовності до майбутнього материнства / С. І. Канюка // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Вид-во «Аксіома», 2017. – Вип. 35. – С. 155-172.

сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Вид-во «Аксіома», 2017. – Вип. 36. – С. 119-130.

Матеріали наукових конференцій

6. Канюка С. І. Толерантність жінок як умова їх психологічної готовності до майбутнього материнства / С. І. Канюка // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. Матеріалів XVIII Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 24 квітня 2015 р. ; у 2-х т. – К. : Вид-во Європейського університету, 2015. – Т. 2. – С. 151- 154.

7. Канюка С. І. Актуальність дослідження толерантності як умови психологічної готовності жінок до майбутнього материнства / С. І. Канюка // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2015 рік. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 111 – 113.

8. Канюка С. І. Формування толерантності та психологічної готовності жінок до майбутнього материнства: взаємозв'язок, фактори, принципи, сензитивні періоди для формування / С. І. Канюка // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. Матеріалів XVIII Всеукр. наук. – практ. конф., Київ, 21 квітня 201 р. ; у 2-х т. – К. : Вид-во Європейського університету, 2016. – Т. 1. – С. 119- 123.

9. Канюка С. І. Особливості формування толерантності та психологічної готовності жінок до майбутнього материнства / С. І. Канюка // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2016 рік. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 216 – 219.

10. Канюка С. І. Взаємозв'язок толерантності та психологічної готовності жінок до майбутнього / С. І. Канюка // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2017 рік. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – С. 159 – 161.

11. Канюка С. І. Змістові та процесуальні основи формування толерантності жінок як передумови їх психологічної готовності до майбутнього материнства / С. І. Канюка // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних ваємин: Зб. Матеріалів IX Міжнар. наук. – практ. конф., Кам'янець – Подільський – Київ Жешів – Ченстохова – Брест – Ружомберок – Копитова - Мінськ, 23 квітня 2017 р. – Кам'янець – Подільський : «Медобори-2006», 2017. – С. 54 - 62.

Науково-методичний посібник

12. Строяновська О. В. Тренінг формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства / О. В. Строяновська, С. І. Канюка // Особистісно-професійне зростання: психологічні тренінги : навчально-методичний посібник / За ред. проф. Л.В. Долинської, проф. О.В. Темрук. – К. : Каравела, 2017. – С. 451–480.

АНОТАЦІЇ

Канюка С.І. Формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 педагогічна та вікова психологія. - Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню проблеми формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства. Визначено теоретичні підходи до вивчення проблеми толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до материнства. Досліджено структуру толерантності та психологічної готовності жінок до материнства, їх взаємозв'язок. Виділено систему показників, якими характеризуються структурні складові толерантності, що впливають на психологічну готовність жінок до майбутнього материнства (ціннісно-мотиваційна складова: ціннісні орієнтації та базові настанови; когнітивна складова: усвідомлення суті толерантності та її цінності в особистому житті, мотивація до її підвищення, освіченість з питань толерантності; емоційна складова: емпатійні здібності та самоставлення; поведінкова складова: комунікативна толерантність, самоактуалізація, вольова саморегуляція).

Обґрунтовано критерій (за рівнем сформованості структурних складових толерантності) та визначено рівні розвитку толерантності жінок різного віку (істинна толерантність, квазітолерантність, псевдотолерантність, зовнішня толерантність). Виокремлено типи жінок за сформованістю толерантності та психологічної готовності до материнства (ідеальна матір, конформна матір, проактивна матір, толерантна не-матір, відкрита матір, егоїстична матір, егоцентрична матір).

Обґрунтовано та розроблено систему формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства, апробація якої довела її ефективність та необхідність впровадження в систему підготовки майбутніх матерів.

Ключові слова: толерантність, формування толерантності, структура толерантності, материнство, психологічна готовність до материнства, структура психологічної готовності до материнства, типи жінок за сформованістю толерантності та психологічної готовності до материнства.

Канюка С.И. Формирование толерантности женщин разного возраста как условия их психологической готовности к будущему материнству. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 педагогическая и возрастная психология. - Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2018.

Диссертационное исследование посвящено изучению проблемы формирования толерантности женщин разного возраста как условия их психологической готовности к будущему материнству. Определены теоретические подходы к проблеме толерантности женщин разного возраста как условия их психологической готовности к материнству. Исследована структура толерантности и психологической готовности женщин к материнству, их взаимосвязь. Выделена система показателей, которыми характеризуются структурные составляющие толерантности, влияющие на психологическую готовность женщин к будущему материнству (ценностно-мотивационная составляющая: ценностные ориентации и базовые установки, когнитивная составляющая: осознание сути толерантности и ее

ценности в личной жизни, мотивация к ее повышению, образованность по вопросам толерантности; эмоциональная составляющая: эмпатические способности и самоотношение; поведенческая составляющая: коммуникативная толерантность, самоактуализация, волевая саморегуляция).

Обоснован критерий (по уровню сформированности структурных составляющих толерантности) и определены уровни развития толерантности женщин разного возраста (истинная толерантность, квазитолерантнисть, псевдотолерантность, внешняя толерантность). Определена значимая зависимость между рядом показателей составляющих толерантность (коммуникативная толерантность, развитость самосознания, самоконтроль; эмоциональная устойчивость, самопринятие, аутосимпатия; осознание сути толерантности и ее ценности в жизни личности; приоритет ценности любви, счастливой семьи, хороших друзей; уверенность в доброжелательности окружающего мира) и показателями психологической готовности к материнству. Выделены типы женщин в зависимости от сформированности толерантности и психологической готовности к материнству (идеальная мать, конформная мать, проактивная мать, толерантная не-мать, открытая мать, эгоистичная мать, эгоцентричная мать).

Обоснована и разработана модель и система формирования толерантности женщин разного возраста как условия их психологической готовности к материнству, апробация которой доказала ее эффективность и необходимость внедрения в систему подготовки будущих матерей.

Ключевые слова: толерантность, формирование толерантности, структура толерантности, материнство, психологическая готовность к материнству, структура психологической готовности к материнству, типы женщин по сформированности толерантности и психологической готовности к материнству.

Kanyuka S.I. Formation of tolerance for women of different ages as a condition of their psychological readiness for future maternity. – Manuscript.

The dissertation on acquiring a scientific degree of psychological sciences candidate in speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2018.

The problem of maternity is vital for the modern Ukrainian society. On one hand Ukraine has a deep national family culture, but on the other hand, the change of the society values, social priorities of the women have complex impact on maternity. Due to the social importance of the problem and absence of corresponding scientific research results, the goal of our study was to explore the peculiarities of women's tolerance as the prerequisite of their psychological preparedness for future maternity.

The results of the ascertaining experiment have proved that there exists a material relation between the tolerance components parameters and parameters of the psychological preparedness for maternity, which proves our hypothesis. Based on the theoretical provisions and results of the ascertaining experiment we have developed a tolerance development system for women as the prerequisite of their psychological preparedness for maternity.

A system of indicators has been identified that characterize the structural components of tolerance that affect the psychological readiness of women to their future motherhood (value and motivational component: value orientations and basic guidelines, cognitive component: awareness of the essence of tolerance and its value in personal life, motivation to increase it, education on tolerance, emotional component: empathic abilities and self-adaptation, behavioral component: communicative tolerance, self-actualization,

volitional self-regulation). The criterion to determine the tolerance degrees (true tolerance, quasitolerance, pseudotolerance, external tolerance), which lies in the maturity degree of its structural components. The types of women are distinguished by the formation of tolerance and psychological readiness for motherhood (ideal mother, conformal mother, proactive mother, tolerant non-mother, open mother, selfish mother, egocentric mother).

Our tolerance development system for women as the prerequisite of their psychological preparedness for maternity has proved its effectiveness and necessity of introduction into the system of training future mothers

Key words: tolerance, tolerance formation, tolerance structure, maternity, psychological readiness for motherhood, structure of psychological readiness for motherhood, types of women by the formation of tolerance and psychological readiness for motherhood.

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова
100317824

Підписано до друку 11.01.2018 р. Формат 60x90[1]/16
Ум. друк. арк. 0,9. Обл-вид. арк 0,9.
Наклад 100 прим. Замовлення № 326
Віддруковано на різографі в видавничому центрі "Принт-центр"
04053, м. Київ, вул. Артема, 26А
Тел./факс: 486-50-88, 332-41-10, 277-40-16
http:\\www.printc.com.ua. E-mail printcentr@ukr.net